

УДК 94:725.182(497.11)"11"
COBISS.SR-ID 275281932

Оригиналан научни рад
Примљен: 29. маја 2018.
Прихваћен: 23. новембра 2018.

Др Драгана Ј. Јањић, виши научни сарадник

Институт за српску културу

Приштина/Лепосавић

e-mail: dragana.janjicka@gmail.com

ГАЛИЧ – СРЕДЊОВЕКОВНО УТВРЂЕЊЕ*

АПСТРАКТ: У раду се настоји да се прикаже историјски пресек тврђаве (кастрон) Галич у контексту историјских догађаја у XII веку, с освртом на систем утврђења на простору Метохије, Рашке и Полимља, којим су контролисани комуникацијски правци.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: тврђава, Галич, кастрон, фортификација, комуникације, стратегија.

Проучавање одређеног утврђења у зависности је од његове улоге унутар фортификацијског система, а стратегијски значај од његове намене и положаја, у циљу одбране важних стратешких тачака, комуникацијских праваца којима се онемогућава кретање непријатеља и штите значајни економски потенцијали земље (рударски и трговачки центри).¹ Тврђаве се углавном подижу у склопу неког фортификацијског система код којег се запажа потпуно одсуство привредне функције, или се у другом плану развија као под-

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Синиша Мишић, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)”, *Милешевски записи*, 7, 2005, Пријепоље, 119–120. Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије”, *Моравска Србија, историја – култура – уметност*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 29. септембра у Крушевцу и 30. септембра 2007. године у манастиру Наупаре, 2007, Крушевац, 268–269. Небојша Ђокић, Душан Рашковић, „Град Сталаћ капија Поморавља”, *Весник војног музеја*, 34, 2007, Београд, 12–13.

грађе.² Намена утврђења зависи од теренских услова и задатака које има. Примарни задатак тврђава је заштита насељених места од непријатеља, а, с друге стране, у зависности од намене и теренских услова имале и су одређени утицај на околину (као утврђене отпорне тачке и као рефугијуми за околно становништво).³ Када је реч о значењу термина кула у византијским изворима, према казивању Ане Комнине, подразумевао се акропољ, а иста реч забележена је нешто пре 1080. године код Кекавмена и означава утврђене градове, од којих су неки имали куле.⁴ Унутрашњи град или кула представљао је тврђаву (кулу) са управном и војном функцијом као доминантним обележјем.⁵ Податак о типовима и намени утврђења дала је Ана Комнина у *Алексијади*, где разликује: веће утврђене градове (πόλις), мања утврђења на врху брега – цитаделе (πολίχνη) и чисто војничка насеља (φρουρία).⁶ Сва ова утврђења имала су општи назив кастрон (κάστρον), који почиње да се употребљава у грчком језику од VI века, искључиво као војни термин под којим су се подразумевали „градови који су били претворени у утврђења”, углавном лоцирани на граничним територијама, премда је термин *φρούριον* био у употреби као замена за термин *κάστρον* све до X века.⁷ Сам термин *κάστρον* постепено почиње да има двосмислено значење: као војно – одбрамбено седиште, али и као средиште које поседује

² Синиша Мишић, „Градови и тргови српског средњег века”, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, (ур. С. Мишић), Београд, 2010, 13.

³ Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије”, 285.

⁴ Anne Comnène, *Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, Livres (I–IV), t. I, 1937, Paris, I, II, XI: 5, 97. Геннадий Г. Литаврин, *Советы и рассказы Келавмена. Сочинение византийского полководца XI века*, 1972, Москва, 248–249. Јованка Калић, „Византија и средњовековни градови у Србији”, *Европа и Срби, средњи век*, 2006, Београд, 87–91.

⁵ Синиша Мишић, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)”, 121. Марко Поповић, „Утврђења Моравске Србије”, *Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989*, Београд, 1989, 73. Александар П. Каждан, „Город и деревня в Византии в XI–XII вв”, *Actes du XII congrès international d'études byzantines*, Ocrid, 10–16 septembre 1961, Beograd, 1963, 36–37. Giorgio Ravegnani, „Kastron e polis: ricerche sull'organizzazione territoriale nel VI secolo”, *Rivista di studi bizantini e slavi*, 2, 1982, Spoleto, 271–282.

⁶ Anne Comnène, *Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, I, III: 3, 15; II, IV: 4, 6, 73; II, XI: 5, 97; III, XI: 4–5, 22, XV, 200. *Византијски извори за историју народа Југославије*, I, САНУ, 1955, Београд, 55, 58–59.

⁷ Ernst Honigsmann, *Le synekdèmos d'Hiéroklos et l'opuscule géographique de Georges de Cypre*, Bruxelles, 1939, 51 (545), 65 (бп. 928, бп. 938), 71. Tiziana Lazzari, „Campagna senza città e territori senza centro”, *Città e campagna nei secoli altomedievali*, Spoleto, 27, marzo – 1 aprile 2008, Spoleto, 2009, 632.

земљишна добра и радну снагу, а у којима се налазе и седишта разних врста услуга (тргови, *mercati*).⁸ Овај тип утврђених градова према начину постанка и степену развијености може се сврстати у категорију јаких утврђења, постављених на значајним стратешким тачкама, код којих се запажа одсуство привредне функције или њено позиционирање у други план.⁹

Већина утврђења у средњовековној Србији подигнута је на врховима брда (Звечан, Галич, Брвеник, Козник, Маглич), где су нека мања служила за осматрање, док су друга била утврђене отпорне тачке.¹⁰ Ова утврђења углавном су представљала наслеђе из ранијег периода и служила су за смештај војне посаде и локалног становништва у случају опасности, а нека су током времена развила и подграђе.¹¹ Када је реч о Галичу, о њему се првенствено може говорити као о тврђави предвиђеној за војну посаду, које је штитило локалне путеве и рударске ревири, али је имало и рефугијалну функцију.¹²

Многи топоними и хидроними своја географска имена вуку из илирског и келтског корена, која Словени прихватају у неизмењеном или у минимално измењеном облику. Неки топоними служе у појединим случајевима као колективна ознака занимања или статуса становника одређеног места на -љљ, -љље, -љља, изведених посесивним суфиксом -јљ од *nomina agentis* на -љљљ, као у случају топонима *љрн*, *љрнља*.¹³ Етимологија корена Галич вероватно у себи носи управо значење придева *љрн* и словенског је порекла, с обзиром на то да придевска основа *гал-*, *гаљ-* носи следећа значења: *галиљаст* – *љрн*, *љрнљаст*, *галиљина* – врста лозе *љрног* *грожђа*, *галиљља* – *сулфат*

⁸ Michel Kaplan, „Villes et campagnes à byzance du VI au XII siècle aspects économiques et sociaux”, *Città e campagna nei secoli altomedievali*, Spoleto, 2009, 517–536.

⁹ Синиша Мишић, „Градови и тргови српског средњег века”, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, 13.

¹⁰ Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије”, 280–286.

¹¹ Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд, 1950, 14–15. Небојша Ђокић, Миломир Стевић, „Краћи прилози историји града Сталаћа”, *Расински анали*, 3, Крушевац, 2005, 49.

¹² Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњоибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, *Годишњак Николе Чулића*, 25, 1906, Београд, 220. Марко Поповић, „Утврђења Моравске Србије”, 71; Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије”, 269. Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, Београд, 2002, 35. Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, Beograd, 1970, 70.

¹³ Александар Лома, „Српскохрватска географска имена на -ина, мж. -ине: преглед типова и проблема класификације”, *Ономатолошки прилози*, 13, 1997, Београд, 16.

неких метала, *галица* – назив за животиње црне длаке (крава, овца); *црнпураста особа*; *гаљац, гаљца* – кукуруз са мркоцрвеним зрнцима.¹⁴ О пореклу наших насеља доста говоре и топономастичке паралеле. Тако је карактеристично име града Галича, седишта Галичковолинске кнежевине у Галицији, и Галича на Косову, што би указивало на словенско порекло и имена њихових претходних области.¹⁵ Топономастика животињских врста код неких географских назива, такође, скреће пажњу на присуство одређених животињских врста у пределима носиоцима тог назива, као нпр. манастир Соколица, Сокољача, планина Лисац или Крагујево брдо код Премћана.¹⁶

Само утврђење Галич налази се на десној страни реке Сочанице, североисточно од места Лука које лежи у равници, смештено на стрмој стеновитој коси која се спушта од Копаоника ка Ибру. Уздиже се на окомитој стени и удаљено је двадесетак километара од данашње Косовске Митровице.¹⁷ Приступ утврђењу био је могућ само са источне и западне стране, док се са северне граничило са Добравском реком, што је додатно онемогућавало приступ утврђењу.¹⁸ Постоје претпоставке да постанак и развој Галича треба тражити на узвишењу изнад античког провинцијског и рударског насеља *Municipium Dardanorum*, код данашњег места Сочанице¹⁹. Наиме, хронолошки се постојање насеља *Municipium DD* у Сочаници може прати-

¹⁴ Синиша Мишић, „Топономастика као извор за историјску грађу”, *Студије о средњовековном Полимљу*, 2012, Ниш, 32. *Ibid*, „Црквине и црквешта – неми сведоци прошлости (прилог методологији историјских истраживања)”, *Црквене студије* 4, 2007, 297–302; *Ibid*, „Прикупљање нових историјских чињеница теренским истраживањем”, *Студије о средњовековном Полимљу*, 2012, Ниш, 13. Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, I, 1997, Београд, 40. Ђура Харди, „*Rex ruscie olim rex Galliciae*”, *Истраживања*, 16, 2005, Нови Сад, 249–256.

¹⁵ Владимир Ћоровић, *Историја српског народа*, I, 1997, Београд, 40. Ђура Харди, „*Rex ruscie olim „rex Galliciae*”, *Истраживања*, 16, 2005, Нови Сад, 249–256.

¹⁶ Синиша Мишић, „Топономастика као извор за историјску грађу”, 27–28; Александар Лома, „Српскохрватска географска имена на -ина, мж. -ине: преглед типова и проблема класификације”, 14–18; Глигорије Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, II, 252.

¹⁷ Александар Узелац, „Галич”, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима* (Ур. Синиша Мишић), 2010, Београд, 80. Недељко Виријевић, „Комплекс Галич”, *Музеји*, 3–4, Београд, 1949, 66–67.

¹⁸ Недељко Виријевић, „Комплекс Галич”, 77. Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, 220. *Исти*, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, *Годишњак Николе Чупића*, 26, 1907, Београд, 144–145.

¹⁹ Милан Ивановић, „Културна баштина Косова и Метохије”, *Старине Косова и Метохије*, 10, Приштина, 1997, 17. Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, 1–120. Мирослава Мирковић, „Римско освајање и организација римске власти”, *ИСН*, 1, Београд, 1981, 79–80.

ти све до средњег века, што потврђују и налази средњовековних надгробних споменика који се налазе унутар базилике.²⁰ С обзиром на то да се овај локалитет налазио у врло богатој рудној области која је захватала планину Рогозну и Копаоник, постојање *Municipium DD* искључиво се везује за експлоатацију ибарског рударског басена.²¹ Виријевић сматра да се може говорити о комплексу античких и средњовековних рударских локалитета, уско повезаних у једну привредну и управну целину, са тежиштем на Галичу, мада комплекс локалитета у подножју тврђаве упућује на рударска налазишта из римскога периода.²² Иако предање поистовећује тврђаву Галич са Сокољачом, у ствари ради се о постојању два, како се сматра, истовремена утврђења, Галича североисточно од ушћа Сочанске реке у Ибар, на брегу неких 200 метара изнад Ибра, и Сокољаче на супротној, левој страни Сочанске реке, на тешко приступачној литици.²³

Наиме, са Добравског брда види се заокружена главица – Галич.²⁴ Тврђава Галич (према предању позната као Тројанов град или Чивутана) везује се за полукугласту главицу на десној обали Сочанице, на којој се налазе трагови рушевина, а из каснијег периода остаци турских шанаца. Видљиво је постојање трагова зидова над земљом и остаци гомиле камења, а на трагове утврђења наилази се приликом обраде земље, док је доста материјала из Галича употребљено током времена као грађевински материјал за изградњу сочаничке цркве.²⁵ Не може се одредити тачан обим града, али нема сумње да је обухватао један шири појас који иде од Слатинског потока,

²⁰ Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, str. 69. Недељко Виријевић, „Комплекс Галич“, 66. Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника“, 195–196, 217–218. Ђорђе Јанковић, „О цркви Рашке у доба пре Немање“, *Гласник српског археолошког друштва*, 20, 2004, Београд, 68–72. Римски муниципијум *Dardanorum* сматра се средиштем једне шире урбане територије, чији настанак одређују пре свега економски разлози и комплекси рударских басена у области Дарданије трећег века. Дардански рудници груписани су у дистрикте са рудницима који чине комплекс *Metalli Dardanici*. Један од центара налазио се је у Сочаници, ибарски (*Municipium Dardanorum*). Владимир П. Петровић, *Дарданија у римским итинерарима, градови и насеља*, Београд, 2007, 18–19.

²¹ Ђорђе Јанковић, „О цркви Рашке у доба пре Немање“, 68–72. Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, 14–35, 37–46, 69–72. Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, 12, 33–38.

²² Недељко Виријевић, „Комплекс Галич“, 68–77.

²³ Недељко Виријевић, „Комплекс Галич“, 66, 69, 77. Ђорђе Јанковић, „Галич, Сеченица и Тара“, *Митолошки зборник*, 21, 2009, Рача, 16.

²⁴ Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника“, 220.

²⁵ Исто, 220. Недељко Виријевић, „Комплекс Галич“, 69, 71. Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама“, 368.

захватајући косу и доњи део Равништанског брега и Растоку, па преко Сочанске реке, главно насеље Лука, смештено је на северу на благој падини која од Потпоља пада према Ибру, све до железничке пруге.²⁶ На око један километар од насеља Лука, на десној обали Сочанске реке, у комплексу античког насеља код Сочанице, доминантним објектом сматра се римско утврђење Сокољача, природно брањено окомитим високим стенама, са траговима зидова грађених каменом и малтером, у циљу заштитите рударских насеља у непосредној близини.²⁷

Приликом рекогносцирања терена у Сочаници са околином Ђ. Јанковић је 2009. године обишао и два околна утврђења Сокољача и Галич, која се налазе североисточно од града. Увидом у стање на терену Јанковић сматра да је реч о рановизантијском утврђењу, зиданом каменом и малтером, површине 1,7 хектара, на литици где се на северној страни, дужине 75 м, са обе стране надовезују бочни бедеми, источни дужине око 150 м, северзападни око 72 м, повезани полукружним бедемом на јужној и југозападној страни, дугим око 200 метара. Врх утврђења, на основу рекогносцирања терена, издвојен је бедемом полукружног правца, на растојању 30–35 м у горњи град, где се на западној страни налазила мала зараван, на којој је вероватно била црква. Аутор сматра да је утврђење било старо 600 година, а да је вероватно било обновљено дрвеном грађом у време византијског напада 1149. године.²⁸ Што се тиче Галича, аутор сматра да су остаци утврђења саграђени на брзину од камена, дрвета и земље, у виду елипсе, окруженог ниским насипом, као прибежиште или као осматрачница становништва.²⁹

Детаљни Кинамов опис освајања утврђења Галич упућује на претпоставку да се утврђење налазило на тешко приступачном положају, што је био основни услов за његову одбрану у средњем веку, а да притом треба имати у виду да је освајање Галича било у склопу стратегијских циљева византијских напада усмерених на

²⁶ Недељко Виријевић, „Комплекс Галич”, 69.

²⁷ Исто, 77. Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, 11.

²⁸ Ђорђе Јанковић, „Галич, Сеченица и Тара”, 117. Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, 221.

²⁹ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, САНУ Београд, 1971, 23–25. Gavro Škrivanić, „Gradovi i utvrdjenja u srednjovekovnoj Srbiji Bosni i Dubrovniku”, *Војноисторијски гласник*, br. 2, god. XX, 1969, Београд, 13. Ђорђе Јанковић, „Галич, Сеченица и Тара”, 114–118; Исто, „О цркви Рашке у доба пре Немање”, *Гласник српског археолошког друштва*, 20, 2004, Београд, 75. Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан”, 143–144. Недељко Виријевић, „Комплекс Галич”, 77. *Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа*, Београд, 1987, 528.

прекид значајних комуникацијских праваца³⁰. „Дошавши у Галич – Γαλίτζ, пошто установ да тамошњи варвари неће да му предају то прибежиште (το κρησφύγετον) уздајући се у своје мноштво и у неприступачност положаја, постави логор и нареди да се не часећи ни часа гађају они на бедему стрелама и камењем из праћи и тако кроз три дана на јуриш освоји тврђаву. Затекавши тамо мноштво варвара, који су делом били ратници, а делом сточари, одатле их подиже и одведе”. Утврђење је због разарања и каснијег померања граница према оближњем Звечану изгубило на значају, а могућност да је Галич имао улогу владарског упориштанализимо код Данила Другог, који доноси податак да је у пролеће 1283. године у борби са српским одредима на обалама Дрима, татарски вођа Црноглав обезглављен, а да је његова глава донета краљу Стефану Урошу II Милутину, што би указивало на претпоставку да се краљ могао налазити у Галичу, о чему сведочи и топоним Црноглавља глава недалеко од ове тврђаве³¹. Током XIX века помен Галича и остатака оближњег римског муниципијума, топионице и каменог моста на Ибру бележи А. Поповић и први систематизује простирање античког насеља Сочанице у циљу убикације топографских података са терена.³²

Изградња наведених градова у средњем веку у долини реке Ибар вероватно је пратила трасу старих римских путева. Постојање средњовековног пута на десној обали Ибра, на простору између Брвеника и Звечана, где се уздизао град и тврђава Галич, говори да је римски пут водио и овом страном приликом коришћења средњовековних рударских басена Трепча, Плане, Коваче, Остраће, Беласица и Копорић, што упућује на претпоставку да су долином Ибра постојала два пута, која су ишла његовом левом и десном обалом.³³ Постојање тзв. Приштевског пута из Светостефанске повеље (1315–1318), између села Племетино и села Прилужја, указује на везу са путем који је водио кроз Ибарску долину, преко планине Рогозне, поред

³⁰ Византијски извори за историју народа Југославије, IV, 25. Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, 39. Александар Узелац, „Галич”, 80. Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан”, *Старинар*, XIII–XIV/1962–1963, Београд, 1965, 143–145.

³¹ Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, Београд, 1988, 115. Александар Лома, *Пракосово – словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд, 194–195.

³² Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, 144–145; 220–221.

³³ Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974, 107; Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, 33–38; Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника”, 197–217.

манастира Бањска до Звечана, а затим се настављао преко Вучитр-на за Приштину и Скопље, или долином реке Лаб за Прокупље и Ниш. Други велики пут, тзв. Цариградски пут, ишао је преко Новог Пазара и планине Рогозне на Ибар, а одатле преко Копаоника на извор Топлице, за Прокупље и Ниш.³⁴ У истој повељи брдо Галич помиње се као међа села Селчанице (Сочаница), на десној обали Ибра, односно и данас представља граничну тачку са северне стране за међе атара села Сочанице и села Дубраве, заједно са Добравском реком до њеног уливања у Ибар.³⁵

Овакав тип утврђења налазио се на одређеним географским тачкама од битног стратегијског значаја, а у непосредној вези са географским препрекама, при чему се као најважније тачке узимају ушћа значајних река.³⁶ Тврђава Галич вероватно се налазила у склопу фортификационог система утврђења током прве половине XII века, услед нових политичких прилика у унутрашњости Рашке.³⁷ Околности у којима се нашло Царство у XII веку, у време српско-византијског сукоба 1149. године, с намером да, према речима Кинама, „сва тамо подигнута утврђења потчини без икакве муке“, упућује на закључак да су Срби бранили своју територију изградњом мањих фортификација или тврђава по узору на византијске, које су им служила и као прибежишта.³⁸

Да је био значајна стратегијска тачка у рукама рашких жупана говори и лично присуство византијског цара Манојла I Комнина

³⁴ Љуба Ковачевић, „Светостефанска хрисовуља“, *Споменик СКА*, IV, 1890, Београд, 3. Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, 88-89, 106-107. Gavro Škrivanić, „Uticaj rudarstva na razvoj putne mreže u XIV i XV veku na teritoriji Srbije“, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, V, 1978, Zagreb, 39-40, 45. Emil Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, 69-71. Сима Ћирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ћук, *Старо српско рударство*, 11-19. Милош Благојевић. „Основе привредног развика“, *ИСН*, 1. Београд, 1980, 366. Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан“, 137. Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку“, *Зборник Константина Јиречека*, I, Београд, 1959, 288-292.

³⁵ Љуба Ковачевић, „Светостефанска хрисовуља“, 2. Гордана Томовић, „Сопотски забел Чрмање“, *Историјски часопис*, 34, 1987, Београд, 42.

³⁶ Јованка Калић, „Словени и византијско урбано наслеђе“, *Социјална структура српских градских насеља (XII-XVIII век)*, Београд-Смедерево, 1992, 21-34. Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије“, 270.

³⁷ *Византијски извори за историју народа Југославије*, III, 1966, САНУ, Београд, 196-199. Јованка Калић, „Рашки велики жупан Урош II“, *ЗРВИ*, 12, 1979, Београд, 25-28.

³⁸ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 24-25. Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан“, 141-142.

(1143–1180) приликом опсаде и освајања Галича 1149. године.³⁹ Према речима Јована Кинама, византијски цар кренуо је против српског жупана Уроша II, где је разорио тврђаву Рас, опустошио околину и становништво начинио робљем, а затим је стигао у област Никаву, где је освојио сва утврђења која су припадала архи-жупану. Затим је дошао до Галича, „пошто је установио да тамошњи варвари неће да му предају то прибежиште (το κρησφύγετον), уда-јући се у то мноштво и у неприступачност положаја”. Након тродневне опсаде Византинци су освојили Галич, а преживеле бранио-це преселили су у Сердику, што указује на значај овог утврђења удаљеног четири километра североисточно од Сочанице, да брани и буде осматрачница.⁴⁰ Треба имати у виду да су ратна дејства Ви-зантинаца започела када су Срби напали пограничне области, прем-да се за сада не зна о којим је областима реч.⁴¹ Тврђава је била разо-рена и изгубила је на значају, мада је за науку остало полемичко пи-тање о правцима надирања византијске војске и о извесним топо-графским подацима.⁴²

Наиме, чини се да је проблем расветљен радом на примеру идентификације области Никаве, где аутор не само да разрешава њену убикацију, лоцирајући је на територији данашњег Рожаја и Штавице, где су пролазили важни комуникацијски правци између Раса и Дукље и Раса и Полимља према Косову и Метохији, већ наво-ди и то да су представљали и важну стратешку раскрсницу што, опет, објашњава и операције византијске војске у походу из 1149. године.⁴³ Дакле, разарањем Раса правци византијског освајања били

³⁹ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 25. Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, *Византијски свет на Балкану*, II, 42/2, 2012, САНУ, Београд, 369.

⁴⁰ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 23–25; Јованка Калић, „Рашки велики жупан Урош II”, 25–26; Љуба Максимовић, „Србија и правци византијског похода у XII веку”, *ЗРВИ*, 22, 1983, Београд, 9–11.

⁴¹ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 122–124; Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 367.

⁴² Јованка Калић, „Српски велики жупани у борби с Византијом”, *ИСН*, 1, Београд, 1981, 202–204. Љуба Максимовић, „Србија и правци византијског похода у XII веку”, 7–18. Милош Благојевић, „Сеченица (ΣΕΤΖΕΝΙΤΖΑ), Стримон (ΣΤΡΥΜΩΝ) и Тара (ΤΑΡΑ) у делу Јована Кинама”, *ЗРВИ*, XVII, 1976, Београд, 65–75. Реља Новаковић, „Милош Благојевић, Сеченица (Σετζενίτζα), Стримон (Στρυμών) и Тара (Τάρα)”, *Историјски часопис*, 24, 1977, Београд, 299–321. Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан”, 143–144, *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 25. Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 369.

⁴³ Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, 244; Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 369–370.

су усмерени на област Никаву, а потом и на град Галич, а све стога да би се цар обезбедио од евентуалне опасности прекидом комуникација рашког великог жупана са Полимљем и Дукљом као матичним рашким земљама.⁴⁴

Да је сем утврђења Звечан и Галич у горњем току Ибра у XII веку постојало у унутрашњости Рашке области још утврђених места конституисаних према намени, потврђује и постојање мањих утврђења на простору између Метохије, Рашке и Полимља, која потичу још из VI века, што говори о значају комуникацијских и стратегијских праваца на овим просторима.⁴⁵ Подигнута на врховима брда, ова утврђења обезбеђивала су и контролисала локалне путеве и рударска насеља чија је територија представљала важан стратегијски правац између Рашке и Горњег Полимља, Новопазарске котлине и Косова, низ долину Ибра.⁴⁶

Резултати археолошких истраживања на територији Рашке и Полимља показују да сва утврђења хронолошки припадају периоду од IV до VI века. Словени су у периоду од VI до VIII века користили

⁴⁴ Византијски извори за историју народа Југославије, IV, 25–26; Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 370; Јованка Калић, „Рашки велики жупан Урош II”, 35–36.

⁴⁵ Душан Мркобрад, „Рас – Постојење: фазе развоја утврђења”, *ЗРВИ*, XXXVI, 1997, Београд, 203–214, 298–314; Јованка Калић, „Словени и византијско урбано наслеђе”, 27–28; Синиша Мишић, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)”, 120, 122–124; Јованка Калић, Душан Мркобрад, „Градина на Радилици”, *Новопазарски зборник*, 9, 1985, Нови Пазар, 39–41; Михаило Милинковић, „Рановизантијско утврђење на Тупом кршу и околна утврђења у Тутинској области”, *Новопазарски зборник*, 9, 1985, Нови Пазар, 47, 51–53. Синиша Мишић, „Насељеност Полимља у средњем веку”, *Милешевски записи*, 6, 2005, Пријепоље, 65; Михаило Милинковић, „Касноантичка утврђења у Островици и Шароњама код Тутина”, *Новопазарски зборник*, 6, 1982, 131–133, 136–139; Вујадин Иванишевић, „Касноантичко утврђење у Рамошеву”, *Новопазарски зборник*, 11, 1987, Нови Пазар, 5–10; *Исти*, „Рановизантијско утврђење на Хуму код Тутина”, *Новопазарски зборник*, 12, 1988, Нови Пазар, 5, 8–9; Марко Поповић, „Утврђење на Кули у Калудри”, *Новопазарски зборник*, 8, 1984, Нови Пазар, 11–17; Душан Мркобрад, Александар Јовановић, „Самоград – археолошка истраживања”, *Новопазарски зборник* 13, 1989, Нови Пазар, 31–37, 44; Византијски извори за историју народа Југославије, I, 1955, САНУ, Београд, 58, 16; Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 369; Гавро Шкриванић, *Путеве у средњевијековној Србији*, 125; Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, 284.

⁴⁶ Синиша Мишић, „Насељеност Полимља у средњем веку”, 65–66; *Исти*, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)”, 120–121; *Исти*, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, 369; Милисав В. Лутовац, „Рожаје и Штавице. Антропографска истраживања”, *Насеља и порекло становништва*, 37, 1960, Београд, 323, 325; Гавро Шкриванић, *Путеве у средњевијековној Србији*, 28.

ова утврђења само као прибежишта, да би се касније у њима трајно настанили⁴⁷. С тим у вези, веома распрострањена топонимија у словенском облику (*Градина, Градиште, Град, Градац*) указивала би на затечена или обновљена утврђења. Такође, према међусобном односу топонима у српском језику, суфикс *-ина* употребљавао се као ознака нечег пропалог, срушеног или ишчезлог (*градина, кулина*), док су пак у средњем веку називи места са наставком *-иште* означавали напуштена насеља (*градиште, трговиште, селиште*) и објекте (*црквиште*).⁴⁸ С друге стране, завршетак назива на суфикс *-ац* саставни је део апелатива *градац* као „*тврђава*“, и тако уопштеног значења указивао би и на утврђења која су изгубила име.⁴⁹ Топоними словенског порекла *Градина* или *Градиште*, поред којих стоји и топоним грчког порекла, сведоче о континуитету тврђаве, али и алудирају на путни правац (као на локалитету Градина код Доњег Дубца у Подковачу).⁵⁰ Поменули бисмо узгред да се на територији Косова и Метохије налази велики број топонима са словенским именима Градиште, Градац, Град и Градина, без неког даљег хронолошког датирања ових локалитета. Сви ови локалитети углавном су утврђења-градови изграђени на врховима брда, већином на територији Метохије, што сведочи о мрежи већих или мањих утврђења која су током времена изгубила назив.⁵¹

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Византијски извори за историју народа Југославије, I, 1955, САНУ, Београд.

Византијски извори за историју народа Југославије, III, 1966, САНУ, Београд.

⁴⁷ Владета Петровић, „Трасформација урбаних насеља централног Балкана током раног средњег века“, *Споменица др Тибору Живковићу*, 2016, Београд, 158–159.

⁴⁸ *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, 26; Александар Лома, „Српскохрватска географска имена на *-ина, мж. -ине*: преглед типова и проблема класификације“, 1–26; Синиша Мишић, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)“, 121. *Ibid.*, „Топонимија као извор за историјску географију (пример пљевљанског краја)“, 27–36; Јованка Калић, Душан Мркобрад, „Градина на Радилици“, *Новопазарски зборник*, 9, 1985, Нови Пазар, 21–28; Марко Поповић, „Рас – касноантичко утврђење и средњовековно утврђење“, *Новопазарски зборник*, 10, 1986, Нови Пазар, 227; *Исти*, „Место и значење тврђаве Рас у XI–XII веку“, *Новопазарски зборник*, 13, 1989, Нови Пазар, 47–49.

⁴⁹ Александар Лома, „Топономастика као изазов“, *Књижевност и језик*, 1–2, 2001, Београд, 17; Јованка Калић, „Словени и византијско урбано наслеђе“, 28.

⁵⁰ Синиша Мишић, „Топономастика као извор за историјску грађу“, 25–26.

⁵¹ *Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа*, 371–372; Милан Ивановић, *Културна баштина Косова и Метохије*, 24.

Византијски извори за историју народа Југославије, IV, 1971, САНУ, Београд.

Љуба Ковачевић, „Светостефанска хрисовула“, Споменик СКА, IV, 1890, 1–11.

Anne Comnène, Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118). Livres (I–IV), 1937, Paris.

Геннадий Г. Литаврин, *Советы и рассказы Келавмена*. Сочинение византийского полководца XI века, 1972, Москва.

Данило Други, *Животи краљава и архиепископа српских*. Службе, Београд, 1988.

Ernst Honigsmann, *Le synekdèmos d'Hiéroklos et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, 1939, Bruxelles.

Литература

Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника“, *Годишњак Николе Чупића*, 25, 1906, Београд, 166–222.

Аврам Н. Павловић, „Горњи Ибар средњег века или садашња средњо-ибарска долина с подгорином јужног Копаоника“, *Годишњак Николе Чупића*, 26, 1907, Београд, 143–190.

Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд, 1950.

Александар Лома, *Пракосово – словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд, 2002.

Александар Белић, *Митар Пешикан (ур.), Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. књ. 3, САНУ, 1965, Београд.

Александар П. Каждан, „Город и деревня в Византии в XI–XII вв“, *Actes du XII congrès international d'études byzantines, Ocriid, 10–16 septembre 1961*, Beograd, 1963, 30–44.

Александар Лома, „Српскохрватска географска имена на -ина, мж.-ине: преглед типова и проблема класификације“, *Ономатолошки прилози*, 13, 1997, Београд, 1–26.

Александар Лома, „Топономастика као изазов“. *Књижевност и језик*, 1–2, 2001, Београд, 9–20.

Александар Узелац, „Галич“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, (Ур. Синиша Мишић), 2010, Београд, 80.

Владимир П. Петровић, *Дарданија у римским итинерарима, градови и насеља*, Београд, 2007.

Владета Петровић, „Трасформација урбаних насеља централног Балкана током раног средњег века“, *Споменица др Тибору Живковићу*, 2016, Београд, 151–165.

- Владимир Ђоровић, *Историја српског народа*, I, 1997, Београд.
- Војислав Јовановић, „Средњовековни град Звечан“, *Старинар*, XIII–XIV/1962–63, Београд, 1965, 137–150.
- Вујадин Иванишевић, „Касноантичко утврђење у Рамошеву“, *Новопазарски зборник*, 11, 1987, Нови Пазар, 5–12.
- Вујадин Иванишевић, „Рановизантијско утврђење на Хуму код Тутина“, *Новопазарски зборник*, 12, 1988, Нови Пазар, 5–11.
- Гавро Шкриванић, „*Gradovi i utvrđenja u srednjivekovnoj Srbiji Bosni i D-ubrovniku*“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2, god. XX, 1969, Beograd, 109–152.
- Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, 1974, Београд.
- Гавро Шкриванић, „*Uticaj rudarstva na razvoj putne mreže u XIV i XV v-eku na teritoriji Srbije*“, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, V, 1978, Zagreb, 39–56.
- Giorgio Ravegnani, „*Kastron e polis: ricerche sull'organizzazione territoriale nel VI secolo*“, *Rivista di studi bizantini e slavi*, 2, 1982, Spoleto, 271–282.
- Глигорије Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта I–II* [Фототипско издање.] 1998, Приштина.
- Гордана Томовић, „Сопотски забел Чрмање“, *Историјски часопис*, 34, 1987, Београд, 37–59.
- Душан Мркобрад, Александар Јовановић, „Самоград – археолошка истраживања“, *Новопазарски зборник* 13, 1989, Нови Пазар, 31–44.
- Душан Мркобрад, „Рас – Постојење: фазе развоја утврђења“, *ЗРВИ*, XXXVI, 1997, Београд, 203–219.
- Ђорђе Јанковић, „О цркви Рашке у доба пре Немање“, *Гласник српског археолошког друштва*, 20, 2004, 63–81.
- Ђорђе Јанковић, „Археолошка сведочанства о становништву развоја Балканског полуострва од VII–XII столећа“, *Археологија Косова и Метохије: зборник радова*, 2007, Београд, 129–150.
- Ђорђе Јанковић, „Галич, Сеченица и Тара“, *Митолошки зборник*, 21, 2009, Рача, 113–130.
- Ђура Харди, „*Rex ruscie olim rex Galliciae*“, *Истраживања*, 16, 2005, Нови Сад, 249–262.
- Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа, (ур. јеромонах Атанасије Јевтић), Београд, 1987.
- Јованка Калић, „Рашки велики жупан Урош II“, *ЗРВИ*, 12, 1979, Београд, 21–37.
- Јованка Калић, „Српски велики жупани у борби с Византијом“, *ИСН*, 1, 1981, Београд, 197–211.
- Јованка Калић, Душан Мркобрад, „Градина у Носољану код Рашке“, *Новопазарски зборник*, 7, 1983, Нови Пазар, 21–29.
- Јованка Калић, Душан Мркобрад, „Градина на Радилици“, *Новопазарски зборник*, 9, 1985, Нови Пазар, 39–46.

Јованка Калић, „Словени и византијско урбано наслеђе”, *Социјална структура српских градских насеља (XII–XVIII век)*, 1992, Београд–Смедерево, 21–34.

Јованка Калић, „Византија и средњовековни градови у Србији”, *Европа и Срби, средњи век*, 2006, Београд, 87–93.

Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку”, *Зборник Константина Јиречека*, I, 1959, Београд.

Љуба Максимовић, „Србија и правци византијског похода у XII веку”, *ЗРВИ*, 22, 1983, Београд, 7–19.

Марко Поповић, „Утврђење на Кули у Калудри”, *Новопазарски зборник*, 8, 1984, Нови Пазар, 11–18.

Марко Поповић, „Рас – касноантичко утврђење и средњовековно утврђење”, *Новопазарски зборник*, 10, 1986, Нови Пазар, 227–228.

Марко Поповић, „Место и значење тврђаве Рас у XI–XII веку”, *Новопазарски зборник*, 13, 1989, Нови Пазар, 47–58.

Марко Поповић, „Утврђења Моравске Србије”, *Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989*, 1989, Београд, 71–87.

Милан Ивановић, „Културна баштина Косова и Метохије”, *Старине Косова и Метохије*, 10, 1997, Приштина, 1–28.

Милисав В. Лутовац, „Рожаје и Штавице. Антрополошка истраживања”, *Насеља и порекло становништва*, 37, 1960, Београд, 323–404.

Милош Благојевић, „Сеченица (ΣΕΤΖΕΝΙΤΖΑ), Стримон (ΣΤΡΥΜΩΝ), и Тара (ΤΑΡΑ) у делу Јована Кинама”, *ЗРВИ*, XVII, 1976, Београд, 65–76.

Милош Благојевић, „Основе привредног развика”, *ИСН*, 1, 1981, Београд, 357–371.

Michel Kaplan, „Villes et campagnes à byzance du VI au XII siècle aspects économiques et sociaux”, *Città e campagna nei secoli altomedievali, Spoleto*, 2009, 495–536.

Мирослава Мирковић, „Римско освајање и организација римске власти”, *ИСН*, 1, 1981, Београд, 66–105.

Михаило Милинковић, „Касноантичка утврђења у Островици и Шароњама код Тутина”, *Новопазарски зборник*, 6, 1982, 131–140.

Михаило Милинковић, „Рановизантијско утврђење на Тупом кршу и околна утврђења у Тутинској области”, *Новопазарски зборник*, 9, 1985, Нови Пазар, 47–54.

Недељко Виријевић, „Комплекс Галич”, *Музеји*, 3–4, 1949, Београд, 66–77.

Небојша Ђокић, Миломир Стевић, „Краћи прилози историји града Сталаћа”, *Расински анали*, 3, 2005, Крушевац, 44–62.

Небојша Ђокић, „Прилог проучавању фортификацијских система Моравске Србије”, *Моравска Србија, историја – култура – уметност*,

Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 29. септембра у Крушевцу и 30. септембра 2007. године у манастиру Наупаре, 2007, Крушевац, 265–291.

Небојша Ђокић, Душан Рашковић, „Град Сталаћ капија Поморавља”, Весник Војног музеја, 34, 2007, Београд, 11–28.

Реља Новаковић, „Милош Благојевић, Сеченица (Σετζενίτζα), Стримон (Στρυμών) и Тара (Τάρα)”, Историјски часопис, 24, 1977, 299–321.

Синиша Мишић, „Топонимија као извор за историјску географију (пример пљевљанског краја)”, ГЗМ, 2, 2001, Пљевља, 27–36.

Синиша Мишић, „Насељеност Полимља у средњем веку”, Милешевски записи, 6, 2005, Пријепоље, 63–77.

Синиша Мишић, „Црквине и црквишта – неми сведоци прошлости (прилог методологији историјских истраживања)”, Црквене студије 4, 2007, Ниш, 297–302.

Синиша Мишић, „Градови и тргови Горњег Полимља у средњем веку (проблем деурбанизације и урбанизације)”, Милешевски записи, 7, 2007, Пријепоље, 119–125.

Синиша Мишић, Градови и тргови српског средњег века. Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима (ур. Синиша Мишић), 2010, Београд, 11–14.

Синиша Мишић, Небојша Ђокић, „Капија Поморавља у историјској и војној стратегијској географији”, Капија Поморавља, тематски зборник, 2011, Варварин, 109–152.

Синиша Мишић, „Никава – загонетна област Јована Кинама”, Византијски свет на Балкану, II, 42/2, 2012, САНУ, Београд, 367–371.

Синиша Мишић, „Прикупљање нових историјских чињеница теренским истраживањем”, Студије о средњовековном Полимљу, 2012, Ниш, 11–16.

Синиша Мишић, „Топономастика као извор за историјску грађу”, Студије о средњовековном Полимљу, 2012, Ниш, 22–33.

Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук, Старо српско рударство, 2002, Београд–Нови Сад.

Čerškov 1970: Emil Čerškov, Municipium DD kod Sočanice, Beograd, 1970.

Tiziana Lazzari, „Campagna senza città e territori senza centro”, Città e campagna nei secoli altomedievali. Spoleto, 27, marzo – 1 aprile 2008, Spoleto, 2009, 621–651.

Dr. Dragana J. Janjić, senior research fellow

INSTITUTE FOR SERBIAN CULTURE,

(PRIŠTINA LEPOSAVIĆ)

GALICH - MEDIEVAL FORTRESS

(Summary)

The fortification system of forts in the territory of Raska, Kosovo and Metohija and the Rozaje region, erected within Justinian's renewal of the inner Limes, was adapted to the functional worthiness of the fortification itself. Namely, a properly chosen position adapted to the field where the natural strategic advantage of the position of the rocks was used, which enabled a good overview of the environment and the possibility of communication with other areas directly related to the exploitation of mineral wealth. In the area along the upper Ibar River, the fortress Galich was located on the line of Byzantine attacks in 1149. According to the field conditions and the task performed in the given political circumstances, the Fortress Galich would fulfill all of the aforementioned characteristics of the military fortification of a refugial type, with a primary emphasis on defending important strategic points in the course of an enemy attack.

KEY WORDS: *fortress, Galich, castron, fortification, communication, strategy*